

MAKTAB BOSHQARUVIDA OCHIQLIK VA HISOBDORLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA JAMOATCHILIK NAZORATINING METODOLOGIK IMKONIYATLARI

Temirov Dilshod Sheraliyevich,

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi bosh mutaxassisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ochiqlik va hisobdorlik madaniyatini shakllantirishda jamoatchilik nazoratining metodologik imkoniyatlari tahlil qilingan. Jamoatchilik nazorati maktab boshqaruvining ijtimoiy-pedagogik mexanizmi sifatida asoslanib, uning ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshirishdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktab boshqaruvi, jamoatchilik nazorati, ochiqlik, hisobdorlik, ta'lim-tarbiya sifati, samaradorlik, ijtimoiy-pedagogik mexanizm.

Аннотация. В статье анализируются методологические возможности общественного контроля в формировании культуры открытости и подотчётности в управлении общеобразовательной школой. Общественный контроль рассматривается как социально-педагогический механизм повышения качества и эффективности образовательного и воспитательного процесса.

Ключевые слова: управление школой, общественный контроль, открытость, подотчётность, качество образования и воспитания, эффективность, социально-педагогический механизм.

Abstract. The article analyzes the methodological potential of public oversight in developing a culture of openness and accountability in school management. Public oversight is considered as a socio-pedagogical mechanism for improving the quality and effectiveness of education and upbringing.

Keywords: school management, public oversight, openness, accountability, quality of education and upbringing, effectiveness, socio-pedagogical mechanism.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshirish bugungi kunda ta'limda menejment sohasining eng muhim ilmiy-amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Maktab faoliyatida sifat va samaradorlikni ta'minlash faqat ichki ma'muriy nazorat, o'quv jarayonini rejalashtirish yoki rasmiy hisobotlar tizimi bilan cheklanmaydi. Zamonaviy ta'lim boshqaruvi ochiqlik, hisobdorlik, jamoatchilik ishtirokini ta'minlash, ota-onalar va mahalla bilan hamkorlik, o'quvchilar manfaatlarini hisobga olish hamda ta'lim-tarbiya natijalarini dalillarga asoslangan holda baholashni talab etadi.

Maktab - jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri. Unda shakllanayotgan ta'lim va tarbiya sifati nafaqat pedagogik jamoaning faoliyati, balki oila, mahalla, jamoat tashkilotlari, o'quvchilar va keng jamoatchilikning munosabati bilan ham bog'liq. Shu sababli maktab boshqaruvida jamoatchilik nazoratini tashkil etish ta'lim-tarbiya jarayoniga ijtimoiy mas'uliyat, ochiqlik va o'zaro ishonch tamoyillarini olib kiradi.

Jamoatchilik nazorati tushunchasi ko'p hollarda tashqi tekshiruv, tanqid yoki muammoni aniqlash vositasi sifatida talqin qilinadi. Biroq ta'limda menejment nuqtai nazaridan uning mazmuni ancha keng. Jamoatchilik nazorati maktab faoliyati haqida axborot olish, ta'lim-tarbiya jarayonini kuzatish, manfaatdor tomonlar fikrini o'rganish, mavjud muammolarni muhokama

qilish, takliflar ishlab chiqish, qarorlar ijrosini monitoring qilish va natijalarni qayta baholashni o'z ichiga oladigan ijtimoiy-pedagogik mexanizmdir.

Maktab boshqaruvida ochiqlik va hisobdorlik madaniyatini shakllantirishda jamoatchilik nazoratining o'ziga shundaki, u rahbariyat, pedagogik jamoa, ota-onalar, mahalla va o'quvchilar o'rtasida muloqot maydonini yaratadi. Bu jarayon maktabni yopiq ma'muriy tizimdan ochiq, muloqotga tayyor, natija uchun jamoatchilik oldida mas'ul bo'lgan boshqaruv sub'ektiga aylantiradi.

Shu bois mazkur maqolaning maqsadi umumiy o'rta ta'lim maktablarida ochiqlik va hisobdorlik madaniyatini shakllantirishda jamoatchilik nazoratining metodologik imkoniyatlarini tahlil qilish, uni maktab boshqaruvining ijtimoiy-pedagogik mexanizmi sifatida asoslashdan iborat.

Tadqiqotda jamoatchilik nazorati ta'limda menejment, ijtimoiy-pedagogik hamkorlik, maktab boshqaruvi, ochiqlik, ishtirokchilik va hisobdorlik tushunchalari bilan o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi. Metodologik jihatdan maqolada quyidagi yondashuvlarga tayanildi. Birinchisi - tizimli yondashuv bo'lib, unga ko'ra jamoatchilik nazorati maktab boshqaruvida alohida tadbir emas, balki axborot yig'ish, tahlil qilish, qaror qabul qilish, ijro monitoringi va qayta baholashni qamrab oladigan boshqaruv sikli sifatida qaraladi.

Ikkinchisi - ijtimoiy-pedagogik yondashuv. Ushbu yondashuv jamoatchilik nazoratini maktab, oila, mahalla, jamoat tashkilotlari va o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlik vositasi sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

Uchinchisi - aksiologik yondashuv bo'lib, unda maktab boshqaruvida adolat, mas'uliyat, ishonch, o'zaro hurmat, shaffoflik va tarbiyaviy ta'sirlar uyg'unligi kabi qadriyatlar asosiy o'rin tutadi.

To'rtinchisi - menejment yondashuvi bo'lib, jamoatchilik nazoratini rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, baholash va korrektsiyalash jarayonlari bilan bog'liq boshqaruv mexanizmi sifatida talqin etadi.

Maqolada empirik raqamlar keltirilmaydi, chunki asosiy maqsad jamoatchilik nazoratining nazariy-metodologik imkoniyatlarini asoslash va uni maktab boshqaruvi tizimida samarali qo'llashga doir konseptual yondashuvlarni belgilashdan iborat.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida jamoatchilik nazoratini tashkil etish ochiqlik va hisobdorlik madaniyatini shakllantirishda bir nechta muhim metodologik imkoniyatlarga ega.

Birinchidan, jamoatchilik nazorati maktab boshqaruvida axborot ochiqligini ta'minlaydi. Maktab faoliyati haqidagi ma'lumotlar ota-onalar, mahalla va jamoatchilik uchun tushunarli shaklda taqdim etilganda, maktabga nisbatan ishonch ortib boradi. Ochiqlik faqat hisobot berish emas, balki mavjud muammolarni yashirmasdan muhokama qilish, yechimlar bo'yicha jamoatchilik fikrini o'rganish va takliflar asosida harakat qilishni ham qamrab oladi.

Ikkinchidan, jamoatchilik nazorati maktab boshqaruvida ishtirokchilik madaniyatini shakllantiradi. Ota-onalar, mahalla, o'quvchilar va jamoat tashkilotlari ta'lim-tarbiya jarayoniga oid masalalar muhokamasida ishtirok etganda, boshqaruv qarorlari ijtimoiy ehtiyojga yaqinlashadi. Bu esa maktab faoliyatida bir tomonlama ma'muriy qarorlardan ko'ra, maslahatlashuv va hamkorlikka asoslangan qaror qabul qilish imkoniyatini oshiradi.

Uchinchidan, jamoatchilik nazorati hisobdorlikni kuchaytiradi. Maktab rahbariyati va pedagogik jamoa faqat yuqori turuvchi tashkilotlarga emas, balki ota-onalar, mahalla va jamoatchilik oldida ham ta'lim-tarbiya natijalari yuzasidan ma'naviy va ijtimoiy mas'uliyat his qiladi. Hisobdorlik madaniyati maktabda intizom, mas'uliyat va natijaga yo'naltirilgan boshqaruvni mustahkamlaydi.

To'rtinchidan, jamoatchilik nazorati maktabda ta'lim-tarbiya sifatiga ta'sir etuvchi

muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Ota-onalar fikri, o'quvchilar munosabati, mahalla kuzatuvlari va pedagogik jamoa tahlillari birlashtirilganda, davomat, xulq-atvor, tarbiyaviy muhit, xavfsizlik, muloqot muammolari va o'quvchilar ehtiyojlari tezroq aniqlanadi.

Beshinchidan, jamoatchilik nazorati maktab boshqaruvida qayta aloqa mexanizmlarini kuchaytiradi. Qayta aloqa maktab va jamoatchilik o'rtasida ikki tomonlama muloqotni ta'minlaydi. Agar ota-onalar yoki mahalla tomonidan bildirilgan takliflar qayd etilsa, tahlil qilinsa va amaliy choralar bilan bog'lansa, jamoatchilik nazorati real boshqaruv mexanizmiga aylanadi.

Oltinchidan, jamoatchilik nazorati maktabda tarbiyaviy muhitni barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Ta'lim sifati bilan birga tarbiya samaradorligi ham oila, mahalla va maktab o'rtasidagi hamkorlikka bog'liq. Jamoatchilik nazorati ushbu sub'ektlarning tarbiyaviy ta'sirini muvofiqlashtiradi va yagona tarbiyaviy maydonni shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqot doirasida jamoatchilik nazoratini maktab boshqaruvida samarali tashkil etish uchun uning quyidagi funksional vazifalari ajratib ko'rsatildi: axborot-tahliliy, ishtirokchilik, nazorat-baholash, korreksion, tarbiyaviy, profilaktik va rivojlantiruvchi vazifalar. Ushbu vazifalar birgalikda amal qilganda jamoatchilik nazorati ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Jamoatchilik nazoratini maktab boshqaruvining metodologik mexanizmi sifatida talqin etish bir qator muhim ilmiy va amaliy xulosalarga olib keladi. Avvalo, jamoatchilik nazoratini faqat tekshiruv yoki tanqid vositasi deb qarash noto'g'ri. Bunday yondashuv maktab va jamoatchilik o'rtasida ishonchsizlikni kuchaytirishi mumkin. Aslida, jamoatchilik nazorati maktab faoliyatini yaxshilashga qaratilgan konstruktiv hamkorlik mexanizmi bo'lishi lozim.

Ikkinchi muhim jihat shundaki, jamoatchilik nazorati samarali bo'lishi uchun u aniq tamoyillarga tayanishi zarur. Bular - ochiqlik, qonuniylik, pedagogik maqsadga muvofiqlik, o'quvchi manfaatini ustuvor qo'yish, ma'lumotlar ishonchliligi, mas'uliyat, hisobdorlik va qayta aloqa tamoyillaridir. Agar ushbu tamoyillardan biri amal qilmasa, jamoatchilik nazorati formal ko'rinishga tushib qolishi yoki sub'ektiv baholar maydoniga aylanishi mumkin.

Uchinchi jihat - jamoatchilik nazoratini tashkil etishda sub'ektlar vazifalarini aniq belgilash zarur. Maktab rahbariyati axborot ochiqligi va hisobdorlikni ta'minlaydi. Pedagogik jamoa ta'lim-tarbiya jarayoni natijalari bo'yicha tahliliy ma'lumot beradi. Ota-onalar farzand ta'limi, tarbiyasi, xavfsizligi va maktab bilan muloqot yuzasidan fikr bildiradi. Mahalla ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va profilaktik ishlar bo'yicha qo'llab-quvvatlovchi sub'ekt sifatida ishtirok etadi. O'quvchilar esa maktab muhiti, o'zaro munosabatlar, tarbiyaviy tadbirlar va o'z ehtiyojlari yuzasidan fikr bildirish huquqiga ega.

To'rtinchi jihat - jamoatchilik nazorati natijalari boshqaruv qarorlariga kiritilishi lozim. Amaliyotda ayrim hollarda ota-onalar yig'ilishlari, muhokamalar yoki so'rovlar o'tkaziladi, ammo ularning natijalari maktab rivojlanish rejasi, pedagogik kengash qarorlari yoki tarbiyaviy ishlar rejasiga ta'sir qilmaydi. Bunday holatda jamoatchilik nazorati natijasiz jarayonga aylanadi. Shu sababli har bir taklif yoki muammo bo'yicha tahlil, mas'ul, muddat, amaliy chora va qayta baholash belgilab borilishi kerak.

Beshinchi jihat - ochiqlik va hisobdorlik madaniyati faqat rahbariyat tomonidan emas, balki barcha sub'ektlar ishtirokida shakllanadi. Ota-onalar ham maktab faoliyatida faol va konstruktiv ishtirok etishi, pedagoglar mehnatiga hurmat bilan yondashishi, muammolarni hal etishda hamkorlik pozitsiyasini egallashi zarur. Mahalla va jamoat tashkilotlari esa maktabga faqat talab qo'yuvchi emas, balki tarbiyaviy jarayonni qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy resurs sifatida ishtirok etishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, maktab boshqaruvida jamoatchilik nazoratining metodologik imkoniyatlari

uning ko‘p sub’ektili, ochiq, tahliliy va natijaga yo‘naltirilgan boshqaruv mexanizmiga aylanishida namoyon bo‘ladi. U maktab faoliyatida yashirin muammolarni ko‘rish, ularni jamoaviy muhokama qilish, yechimlarni hamkorlikda topish va natijalarni qayta baholash imkonini yaratadi.

Jamoatchilik nazoratini takomillashtirish uchun quyidagi amaliy shartlar muhim: maktabda jamoatchilik nazoratini tashkil etish bo‘yicha ichki tartib ishlab chiqish; ota-onalar va mahalla bilan doimiy muloqot platformasini yaratish; taklif va murojaatlar reestrini yuritish; ochiq hisobotlar mazmunini tahliliy ko‘rsatkichlar bilan boyitish; o‘quvchilar fikrini o‘rganishning xavfsiz va etik shakllarini joriy etish; jamoatchilik takliflari ijrosini monitoring qilish.

Muhokamalar shuni ko‘rsatadiki, jamoatchilik nazoratini ta‘lim-tarbiya sifati va samaradorligini boshqarishda qo‘llash, bir tomondan, maktab rahbariyatining hisobdorligini oshirsa, ikkinchi tomondan, ota-ona va mahalla mas‘uliyatini ham kuchaytiradi. Bu esa maktabni jamoatchilik bilan hamkorlikda rivojlanadigan ochiq ijtimoiy-pedagogik tizimga aylantiradi.

Olib borilgan nazariy-metodologik tahlillar asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, jamoatchilik nazorati umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ochiqlik va hisobdorlik madaniyatini shakllantirishning muhim ijtimoiy-pedagogik mexanizmi hisoblanadi. U maktab faoliyatini jamoatchilik ehtiyojlari, ota-onalar ishonchi va o‘quvchilar manfaati bilan bog‘lash imkonini beradi.

Ikkinchidan, jamoatchilik nazoratini faqat tashqi nazorat yoki tanqid sifatida emas, balki maktab boshqaruvining axborot-tahliliy, ishtirokchilik, hisobdorlik, korreksion va rivojlantiruvchi funksiyalarini amalga oshiruvchi mexanizm sifatida talqin etish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, jamoatchilik nazorati ochiqlik, ishtirokchilik, hisobdorlik va qayta aloqa tamoyillariga tayanganda maktab boshqaruvi tizimining samaradorligini oshiradi. Bu jarayon boshqaruv qarorlarini ijtimoiy ehtiyojlar va dalillarga asoslash imkonini beradi.

To‘rtinchidan, jamoatchilik nazorati maktab - oila - mahalla - jamoat tashkilotlari hamkorligini kuchaytirib, ta‘lim-tarbiya jarayonining uzviyligi va ijtimoiy-pedagogik ta‘sirlar uyg‘unligini ta‘minlaydi.

Beshinchidan, jamoatchilik nazorati natijalari maktabning rivojlanish rejasi, pedagogik kengash qarorlari, tarbiyaviy ishlar dasturi va qayta aloqa mexanizmlarida aks etgandagina uning amaliy samaradorligi ta‘minlanadi.

Shunday qilib, jamoatchilik nazorati umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ta‘lim-tarbiya sifati va samaradorligini boshqarishda ochiq, hisobdor, ishtirokchilikka asoslangan va natijaga yo‘naltirilgan menejment madaniyatini shakllantirishning muhim metodologik asosi sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020 yil 23 sentyabr, O‘RQ–637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2018 yil 12 aprel, O‘RQ–474-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. 2019 yil 29 aprel, PF–5712-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. 2023 yil 11 sentyabr, PF–158-son.
5. Bush T. Theories of Educational Leadership and Management. London: SAGE Publications.
6. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press.
7. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships. Boulder: Westview Press.
8. Leithwood K., Jantzi D. Transformational School Leadership for Large-Scale Reform. Educational Administration Quarterly.